

УДК 821.161.2–1

Алла Демченко

м. Херсон

allademchenkoukr@gmail.com

ХУДОЖНІ МОДЕЛІ ТОПОСУ ДОМУ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ ЛЮБОВІ ЯКИМЧУК «АБРИКОСИ ДОНБАСУ»

У статті досліджено міфологему дому в поезії Л. Якимчук. З'ясовано, що в поетичній збірці «Абрикоси Донбасу» художньо реалізовано міфопоетичні та онтологічні аспекти топосу дому. Доведено, що топос дому представлений цілою низкою моделей: виступає одним із центральних ментальних символів, означає захист, обжитий світ, рідну хату, «малу батьківщину», постає символом гармонічного простору, близького до космосу, всесвіту.

Ключові слова: архетипний образ, топос дому, міфологема, символ.

Міфологічне значення дому цілком очевидно виступає фундаментальним центром означеного топосу. Багатозначність та глибинна семантика дому в культурі акцентує на практичній функції (охоронна та захисна), а також на сакральній, естетичній, екзистенційній, духовній тощо. Дім у фольклорній моделі світу є об'єднуючою смисловою ланкою складної системи людина / світ. «З одного боку, д і м належить людині, уособлюючи цілісний речовий світ людини, – зауважує Т. Цив'ян. – З іншого боку, будинок зв'язує людину із зовнішнім світом, будучи в певному сенсі реплікою зовнішнього світу, зменшеної до розмірів людини» [10, 65]. Традиційне значення дому включає в себе такі поняття, як рідний простір, духовний оберіг, місце захисту, центр космосу. Сучасна цивілізація та розвиток культури переживають процес диференціації традиційних національних цінностей, що призводить до редукції багатьох понять, символів і вірувань. Проте дім залишається культурним, етнічним, соціальним центром, здатним об'єднати та зберегти національну та родову спільноту. Тому основні уявлення про дім визначають особливості культурно–історичної самобутності народу.

У вітчизняному літературознавстві науковці звертають увагу на концептуальний рівень внутрішньої структури топосу дому у сучасній українській поезії.

У центрі нашої уваги опинилась поетична збірка «Абрикоси Донбасу» (2015) Любові Якимчук, зокрема багаторівнева модель дому через локуси: дім людини, дім сім'ї і родини, дім – «маленька батьківщина», дім-світ і всесвіт, дім–екодуховність, дім–пам'ять тощо.

Поетична творчість Л. Якимчук лише починає ставати предметом дослідження у вітчизняному літературознавстві. Тому доречно назвати рецензії на збірку «Абрикоси Донбасу» О. Мамчич [5], О. Павлової [6], М. Савки [7], Г.Сафроньєвої [8], які одноставно звернули увагу на оригінальність та філософську глибину лірики поетеси. Міфологічні мотиви та образи артикуються у науковій статті І. Борисюк, котра розкриває специфіку авторського міфотворення, акцентує на міфології жіночого, закорінену в тілесну чуттєвість. Дослідниця відзначає розмаїття міфологічних стратегій у поезіях Л. Якимчук, виділивши «домінування трьох основних тенденцій: 1) актуалізація традиційних образів і міфологем; 2) авторське міфотворення; 3) міфологізація повсякденного досвіду» [2, 35]. Однак міфосвіт поезії цієї авторки невичерпний за своєю глибиною і потребує ґрунтовного дослідження, чим визначається актуальність нашої теми.

Любов Якимчук належить до молодого покоління літераторів, що заявило про себе у першому десятилітті ХХІ століття, представивши читачеві надзвичайно оригінальну поетичну збірку «, як МОДА» (2009). У рецензії «Такий феміністичний футуризм» М. Левчик сказано про стильову манеру поетеси: «(...) це радше футуризм навпаки, футуризм із жіночим обличчям в хорошому розумінні. Адже зазвичай футуризм є патріархальним, як у Маяковського чи Семенка, або – якщо говорити про традицію футуризму в українській літературі – у Жадана та Коцарева. Натомість Люба Якимчук подає феміністичну модель футуристичної естетики» [3].

Новою естетикою позначена збірка Л. Якимчук «Абрикоси Донбасу», в ліричних текстах якої авторка репрезентує глибинне занурення у пам'ять. Дім як пам'ять, дім, куди необхідно повертатися, щоб не втратити себе, викликає синдром втраченого дому – маленької батьківщини. Г. Башляр вказував на онтологічній сутності дому, що корелює з вічністю, яку можна досягнути під час мрій: «Рідний дім – більше, ніж місце проживання, це місце мрій. Кожен його закуток був притулком фантазії. (...) Якщо повернути всім відокремленим куточках їх функцію – бути притулком мрій, то можна сказати (...), що у кожного з нас є оніричний дім, дім спогадів-мрій загублений десь у темряві, за межею реального минулого. (...) Онірично жити в рідному домі означає не просто жити в ньому у спогадах; це означає жити в неіснуючому домі так, як ми в ньому мріяли» [1, 35–36]. Домінантну роль у художньому світі поезій авторки посідає топос дому, позначений екзистенційною забарвленістю.

Тут доречно говорити також і про культуру прикордоння чи поліморфної межі: «Там, де не ростуть абрикоси, починається Росія» [11, XIV]. Топос межі представлений просторовими топосами порогу, дверей, вікон, воріт тощо. Як відомо, двері – це місце переходу. Як твердить Г. Башляр, двері – це цілий космос Привідкритого. Принаймні, це прототип привідкритого, першоджерело мрії, що зосереджує бажання і спокуси, спокусу відкрити найпотаємніше, бажання завоювати всіх нерішучих. Двері схематично висловлюють дві сильних можливості, що чітко позначають два типи мрії. Іноді двері наглухо закриті, замкнені на всі замки. Іноді вони відкриті, розкриті навстіж [1, 190]. Полісемантичний образ рідного дому Л. Якимчук подає у вірші «Хребет». Саме тут тіло будинку есплікується через тіло людини (хребет). А символічні образи річки, дороги і дверей поглиблюють топос дому:

твій хребет – дорога до чогось синього
дуже сильного, такого, як ти
там ростуть дерева, вивернуті спинами
із дверима відкритими в інші світи» [11, LVI].

Відзначаємо осмислення авторкою світу, уособленням якого виступає дім, через тіло. Таким чином, дім містить своєрідний антропоморфний код [9, 244], а тіло будинку передається через топос хребта. У збірці «Абрикоси Донбасу» спостерігаємо специфічне перекодування, коли дім репрезентує різноманітні конотації, пов'язані з тілесністю:

заший рани будинку
заліпи білими хрестиками
цю обпечену шкірку
рукою – тільки без нервів –
закрий вибиті зуби вікон
щоб не залізли мародери [11, LXXXI].

Ще одну модель топосу дому варто розглядати у вигляді дім–космос чи дім–всесвіт. Ця модель топосу не обтяжена описом побутових деталей, які виступають ключовою складовою простору дому як житла. Сакралізований центр буття у міфологічній свідомості уявляється як дім, що репрезентує модель світу. У поезіях Л. Якимчук космогонічні уявлення слов'ян художньо інтерпретуються через індивідуально–авторські образи. Авторка моделює міф рідної землі, «малої батьківщини». За М. Еліаде, образ Великого Дому виступає образом світу, а обряд, котрий проводять тут – це початок, тобто відтворення світу [12, 219]. Дім–космос в уявленні Л. Якимчук співпадає із тричленною моделлю простору, характерною для слов'янського світовідчуття. Поетеса наповнює образ неба християнською символікою, оскільки верхній світ репрезентується через просторову космогонічну символіку:

твій хребет, як і наші усі хребти
вертикальна дорога до чогось простого (Бога?)
непроста дорога – іти й іти» [11, LVI].

Відомо, що образ неба у слов'янській (і в християнській) міфології ототожнюється зі світлом і добром, тому «вертикальна дорога» – це рух до ідеалу, духовності, віра в допомогу вищих сил. Тому показовими у цьому плані є рядки з поезії «Повертання»:

як не знайдемо дому там, де ми залишили
побудуєм дім понад абрикосами
з неба синього, із хмар пишних [11, XCVII].

Як бачимо, образ неба входить у парадигму топосу дому–всесвіту, дому–космосу, набуваючи міфологічної семантики.

Середній світ у поезіях Л. Якимчук представлений образами землі та води (наприклад, річка, море, дощ). Архетипний образ землі підсилює трагізм мотиву втраченого дому:

кидайте цю землю, кидайте
він каже: не верзи дурниць, ми щодня кидаємо землю
– на труни [11, XCVI].

Натомість архетипний образ води більш оптимістичніший. Амбівалентний образ води асоціюється із життям:

і вода як любов
все поглине ковтком –
щоб уламки в одне зібрати
і народить там море / нове і живе [11, LXXVIII].

Загальновідомо, що в міфологічній традиції центром сакрального простору виступає Світове Дерево. Сакральний простір поетеса маркує індивідуально–авторським флористичним образом абрикосового дерева – символом рідного дому. Абрикоси для авторки – це символ сім'ї, батька–шахтаря («Відцвіли абрикоси Донбасу / Відтінками неба усіма / Абрикоси вдягнули каски / Минула весна» [11, XX]), «малої батьківщини», символ пам'яті про дім і дитинство («Абрикоси у касках», «Казка моєї бабусі», «Терикони грудей»).

Існує думка, що прикладом міфологічного світогляду передусім виступає дитяче наївне світовідчуття. Показовим у цьому плані є цикл «Ням і війна», написаний у 2008–2009 роках, що свідчить про профетичний часопростір, котрий порушує загальну хронологію подій і відчуттів ліричної героїні. У літературно–критичних статтях зустрічаємо спроби декодувати образ Няма та

глибинну міфосемантику поетичних текстів циклу. Вважаємо, що парадигма міфологічного образу Няма набагато ширша, ніж «міфологія тілесної материнсько–жіночої мови, роздвоєної на безмовну реальність біологічно–клітинного, інстинктивного й емоційну причетність голосу, що не так розповідає, як виповідає» [2, 38]. Цілком справедлива і переконлива думка дослідниці І. Борисюк, на наш погляд, має перспективи до розширення. Наприклад, Ням – це:

- своєрідна метафора підсвідомості:

Ням прийшов навшпиньки
він не вмів розмовляти
він не вмів писати–читати та все інше властиве людині
подивися на мене своїми червоними від недосипання очима

[11, XXXI];

- дитяча наївність:

знову прийшов уночі
сів над колискою
глибоко зітхав
співав про котика сіренького–біленького [11, XXXIX];

- прощання з дитинством, відірваність від матері, від рідної землі, перерваність поколінь:

Ням сидить і перемикає кнопки пульта від телевізора
читає словник нецензурної лексики
дає речам імена зі словника
ламає лялькам руки–ноги
кидає солдатиків до комину
і вони горять синім полум'ям [11, XXXIII];

- мотив страхів, що переслідують людину:

а Ням тішиться, потираючи руці
бо це він вигадав ворога
він вигадав

а дорослі шукають його видумку [11, XXXIV].

Отже, образ Няма подано поетесою в двох іпостасях. З одного боку, він постає ідеальним символом щасливого існування родини, а з іншого – чужою і ворожою істотою, яка уособлює деструктивну дійсність. Вигаданий ворог для наївно–дитинного Няма – це дорослі, тобто Інші («це місто з нецілованим асфальтом / та нецілованими дівчатами / не може загинути під гумою чобіт ворога / (...) ми купуємо самі ці чоботи»). Саме вони повинні віднайти себе, повернути культурну автентичність. Втрата дорослими себе веде до втрати особистої ідентифікації, особистої історії, сімейних коренів, роду, що, зрештою, означає духовну смерть. Це поезія пам'яті, повернення до втраченого сімейному джерела, до домашнього укладу, де ціннісними орієнтирами служать народні традиції, рідний дім, родина:

Тим часом я зняв чоботи, вийшов на вулицю босий,присів та
поцілував світлу шкіру асфальту, ніжну та вологу після дощу
[11, XXIV].

Топос дому у збірці «Абрикоси Донбасу» ретранслює не лише ідею життя, існування, а й ідею смерті. Танатологічні мотиви у віршах Л. Якимчук представлені локусами могил, які співвідносні з нижнім (світ мертвих), із середнім (місце скорботи), а також із верхнім (уявлення про християнський рай) світами. На думку авторки, поклоніння могилам предків – запорука національної пам'яті, трагізм ситуації, а також продовження життя:

між мною і моєю мамою вирито сотні могил
і я не знаю, як їх перестрибнути
між мною і моїм батьком літають сотні снарядів [11, LXXIV].

Крім того, топос дому в поезіях Л. Якимчук може втрачати сакральність, набуваючи характерних ознак антидому («Попільничка», «Повертання», «Він каже, що все буде добре»):

тепер це не хата
не дім – не фортеця
і більше не чотири стіни [11, CXXVI].

За Ю. Лотманом, «серед універсальних тем світового фольклору велике місце займає протиставлення «дому» (свого, безпечного, культурного, що охороняється покровителями-богами простору) «антидому» (...) (чужого, диявольського простору, місця тимчасової смерті, потрапляння до якого рівнозначне подорожі до потойбічного світу)» [4, 314]. У текстах збірки образ антидому корелює зі знаковими речами і предметами, які асоціативно складають деструктивну картину, а реально – передають малюнок війни («на війні немає дому / якщо навіть у твою хату не влучили» [11, LXXII]). Архетипний образ дому втрачає свою основну функцію захисту, натомість набуває екзистенційних ознак, перетворившись на антидім, що експлікує відчуття тривоги та смерті:

тепер це не будинок
тепер це не дім
для мами, для тата, для мене
та овочів у холодильнику, ні
тепер це не хата
не дім – не фортеця
і більше не чотири стіни (...)
це тільки велика
чорна
кіптява
попільничка (...) [11, LXXVI].

Таким чином, спостерігаємо принцип десакралізації, коли дім втратив свої основні ознаки. У поезіях збірки «Абрикоси Донбасу» символіка «дому-антидому» виступає однією зі складових художнього світу Л. Якимчук.

Г. Сафроньєва чітко передає логіку міфомислення авторки збірки «Абрикоси Донбасу»: «Одинадцять поетичних циклів збірки починаються з абрикосів у касках, які «тримались на волосині сталевого дроту», тривають крізь родинні зв'язки, де між авторкою та її мамою вирито сотні могил, а закінчуються там, де говорять про вічне і тлінне – троянди, «що постійно

відроджуються з нічого»» [8]. Л. Якимчук у своєму художньому домо—світі розвиває ностальгічний пафос та есхатологічні ідеї сучасної української поезії. В ностальгічному модусі дому поетеса реалізує мотив дитинства, «малої батьківщини», в есхатологічному модусі алегорична риторика образу дому репрезентує загальні тенденції в художньому зображенні середовища проживання і способів виживання людини в світі, що руйнується.

Художня концепція авторки орієнтована на дім, що залишився в минулому, втрачений, покинутий, образ якого постає як пам'ять, тепер уже ілюзія. Це зумовило в поезиці топосу дому поєднання реального та ірреального життєвого простору, що відображає ситуації соціальної дестабілізації і хаосу в країні, художнім виразом яких є образи зруйнованого дому, покинутого дому, небезпечного дому.

Таким чином, у поетичній збірці «Абрикоси Донбасу» топос дому представлений цілою низкою моделей: виступає одним із центральних ментальних символів, означає захист, обжитий світ, рідну хату, «малу батьківщину», постає символом гармонічного простору, близького до космосу, всесвіту. Топос дому часто позбавлений побутової конкретики, однак саме тоді зосереджується увага поетеси на його міфопоетичних рисах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства [Електронний ресурс] / Гастон Башляр. — Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/bachelard--poetika_prostranstva-2004-8.pdf.
2. Борисюк І. Міфологічні мотиви й образи у збірці «Абрикоси Донбасу» Любові Якимчук [Текст] / Ірина Борисюк // Слово і час. — 2016. — № 6. — С. 34-41.
3. Левчик М. Такий феміністичний футуризм [Електронний ресурс] / Марта Левчик. — Режим доступу: <http://avtura.com.ua/book/535/reviews/>.
4. Лотман Ю. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968—1992) / Юрий Михайлович

- Лотман. – С.-Петербург: «Искусство–СПБ», 2000. – 704 с.
5. Мамчич О. Вірші про війну Любові Якимчук [Електронний ресурс] / Олеся Мамчич. – Режим доступу: <http://starylev.com.ua/club/article/virshi-pro-viynu-lyubovi-yakymchuk>.
 6. Павлова О. Донбас мовою тіла [Електронний ресурс] / Олена Павлова. – Режим доступу: <https://f0qus.wordpress.com/2015/08/11/abrykosy/>.
 7. Савка М. Абрикоси Донбасу. З дерева дитячої пам'яті [Електронний ресурс] / Мар'яна Савка. – Режим доступу: <http://starylev.com.ua/news/abrykosy-donbasu-z-dereva-dytyachoyi-pamyati>.
 8. Сафроньєва Г. Донбас як абрикосова кісточка [Електронний ресурс] / Галина Сафроньєва. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/38961>.
 9. Топоров В. Пространство и текст // Текст: семантика и структура / Отв. ред. к.ф.н. Т. В. Цивьян. – Сборник трудов / В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1983. – С. 227 - 284.
 10. Цивьян Т. Дом в фольклорной модели мира (на материалах балканских загадок) / Т. В. Цивьян // Ученые записки Тартуского государственного университета. Семиотика культуры. Труды по знаковым системам X. – Тарту: Издательство Тартуского университета, 1978. – Выпуск 463. – С.65–85.
 11. Якимчук Л. Абрикоси Донбасу: поезії / Любов Якимчук. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 192 с.
 12. Элиаде М. Космос и история. Избр. работы [пер. с франц. и англ.]/ Мирча Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 311 с.

Alla Demchenko

Kherson

ARTISTIC MODELS OF THE HOUSE OF TOPOS IN THE

The article examines the mythology of home in the poetry of L. Yakymchuk. Found that poetic collection «Apricots of Donbas» artistically implemented the mythopoetic and ontological aspects of the topos of the house. It is proved that the

topos of the building presented a number of models is one of the Central symbols of the mental, meaning the protection of the inhabited world, home, homeland, appears as a symbol of a harmonious space, close to space, the universe.

Key words: archetypal image, topos of home, mythologeme, symbol.

Алла Демченко

г. Херсон

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ МОДЕЛИ ТОПОСА ДОМА В ПОЭТИЧЕСКОМ СБОРНИКЕ ЛЮБОВИ ЯКИМЧУК «АБРИКОСЫ ДОНБАССА»

В статье исследована мифологема дома в поэзии Л. Якимчук. Выяснено, что в поэтическом сборнике «Абрикосы Донбасса» художественно реализованы мифопоэтические и онтологические аспекты топоса дома. Доказано, что топос дома представлен целым рядом моделей: выступает одним из центральных ментальных символов, означает защиту, обжитой мир, родной дом, малую родину, предстаёт символом гармоничного пространства, близкого к космосу, вселенной.

Ключевые слова: архетипический образ, топос дома, мифологема, символ.

Наковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць / за ред. проф. Оксани Філатової. - № 2.- Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. С.101-105.